

[Avaleht](#) > ... > [Teie Õigused](#) > [Alaealiste Õigused Kohtumenetluses](#) > [Czechia](#)

Alaealiste õigused kohtumenetluses

Sisu koostaja:

Tšehhi

Tšehhi

1. Lapse õigus- ja teovõime

Eraõiguses, tsiviilseadustikus (seadus nr 89/2012) on sätestatud, et lapse võime sooritada konkreetset õigustoimingut on seotud temavanuste isikute intellektuaalse ja tahteküpsusega. See on ümberlõkatav eeldus, mis tähendab, et on võimalik tõendada vastupidist. Täielik õigus- ja teovõime omandatakse 18aastaselt, kuid teatavatel tingimustel võib kohus anda õigus- ja teovõime ka 16aastasele lapsele. Kui lapsel puudub õigus- ja teovõime, peab last esindama tema seaduslik esindaja või eestkostja. Need isikud võivad anda nõusoleku sellele, et laps teeb teatavaid õigustoiminguid; sellisel juhul on lapsel lubatud tegutseda antud nõusoleku piires ise, kui see ei ole just seadusega keelatud.

Tšehhi kriminaalseadustikus (seadus nr 40/2009) on sätestatud, et alla 15aastaseid lapsi ei saa võtta kriminaalvastutusele. Lapse, kes oli kuriteo toimepaneku ajal vanem kui 15aastane, kuid noorem kui 18aastane, saab võtta kriminaalvastutusele vaid juhul, kui tema intellektuaalne ja moraalne küpsus kuriteo toimepaneku ajal võimaldasid tal mõista oma tegevuse ebaseaduslikkust ja omada oma tegude üle kontrolli.

2. Laps tsiviilkohtumenetluses

a) Lapse roll ning õigus- ja teovõime

Laps võidakse kaasata kohtumenetluses mitmel viisil. Tsiviilkohtumenetluses on lapsel tavaliselt osalise roll, kuid ta võib olla ka tunnistajaks. Allpool on vaadeldud lapse rolli tsiviilkohtumenetluses osalisena. Asjakohased õigusaktid on tsiviilkohtumenetluse seadustik (seadus nr 99/1963) ja erikohtumenetluse seadus (seadus nr 292/2013).

Tsiviilkohtumenetlused jagunevad võistlevateks ja mittevõistlevateks menetlusteks. Ehkki lapsi võidakse kaasata mõlemat liiki menetlustesse, osalevad nad enamasti mittevõistlevates menetlustes, näiteks hooldusõigust puudutavates menetlustes, kus käsitletakse peamiselt küsimusi, mis on seotud lapse ees- ja perekonnanime, ülalpidamise, juurdepääsuõiguse, vanemliku vastutuse ja hooldusõigusega. Enamikul juhtudel saab menetluse algatada nii taotluse korral kui ka kohtu omal algatusel. Erandiks on sellised küsimused nagu lapse esindamine (menetluse saab algatada üksnes seadusliku esindaja taotluse korral) või õigus- ja teovõime andmine (menetluse saab algatada üksnes lapse või tema seadusliku esindaja taotluse korral).

Nii nagu eraõiguses, on lapse õigus- ja teovõime tsiviilkohtumenetluses seotud temavanuste laste intellektuaalse ja tahteküpsusega. Kui juhtumi asjaolud seda nõuavad, võib kohus otsustada, et last esindab tema seaduslik esindaja või eestkostja, isegi kui laps võiks tegutseda asjaomasel küsimuses iseseisvalt.

b) Lapse huve kaitsvad kohtud ja muud asutused

Lapse õigusliku seisundi määrab kindlaks kohus. Võistlevad menetlused ja mittevõistlevad menetlused toimuvad üldkohtutes. Kohtunikud, kes viivad neis kohtutes läbi mittevõistlevaid menetlusi, tavaliselt võistlevate menetlustega ei tegele. Esimese astme menetlused toimuvad piirkondlikes kohtutes, apellatsioonikohtuteks on maakonnakohtud. Hooldusõigust puudutavate kohtuasjade puhul ei ole edasikaebamine lubatud.

Tsiviilkohtumenetluses, mis on seotud alaealise hoolekandega, on keskne roll asutusel, kes vastutab laste

sotsiaalse ja õigusliku kaitse eest. Tavaliselt vastutab selle eest laiendatud pädevusega omavalitsusasutus. See asutus võib algatada eespool nimetatud menetluse ning seejärel tegutseda selleks menetluseks määratud eestkostjana. Samal ajal tagab kõnealune asutus kas ennetus- või nõustamistegevuse raames või kasvatusliku iseloomuga meetmete abil lapse sotsiaalse ja õigusliku kaitse ka väljaspool kohtumenetlust. Laste sotsiaalse ja õigusliku kaitse eest vastutava asutuse pädevus on kindlaks määratud laste sotsiaalse ja õigusliku kaitse seadusega (seadus nr 359/1999).

Eespool nimetatud juhtudel võib menetluse algatada (või sellesse astuda) ka prokuratuur. Prokuratuur võib teha seda selliste alaealise hoolekandega seotud asjade puhul, mis puudutavad lapse kasvatamisega seoses konkreetse meetme määramist, paigutamist hooleasutusse, sünnikuupäeva määramist või vanema hooldusõiguse peatamist, piiramist, äravõtmist või kasutamist. Kui prokuratuur algatab menetluse, tegutseb ta nii nagu iga teine hageja. Kui prokuratuur astub menetlusse, võib ta astuda kõiki samme, mida võib astuda menetlusosaline, välja arvatud korralduslikud sammud (nagu hagi tagasivõtmine).

c) Lapse parimate huvide järgimine

Lastega seotud tsiviilkohtumenetlustes lähtutakse üldpõhimõttest kaitsta lapse õigusi kooskõlas lapse õiguste konventsiooniga. Kui menetlusse kaasatud laps on võimeline väljendama oma seisukohta, peab kohus välja selgitama, millised on lapse seisukohad vaatlusaluses küsimuses. Lapse seisukohtade kaalumisel võtab kohus arvesse lapse vanust ja intellektuaalset küpsust.

Võistlevas tsiviilkohtumenetluses on mitmesuguseid vahendeid, mis parandavad lapse positsiooni. Üks neist on üle 15aastastele lastele dokumentide kättetoimetamise kohustus. Laste vastu ei ole lubatud teha ametlikke otsuseid, mistõttu ei saa teha lapse suhtes ei tunnustamis- ega tagaseljaotsust ega maksekäsku.

Mittevõistlevate menetluste ja hooldusõigusega seotud menetluste puhul pannakse rõhku menetluse otstarbekusele. Kohtuasjades, mis käsitlevad lapsega suhtlemise korraldust, on võimalik määrata ajutine meede, mille kohta kohus teeb otsuse seitsme päeva jooksul; juhul kui on tõsine oht, et rikutakse, või on juba rikutud lapse elulisi huve, teeb kohus ajutise meetme kohta otsuse tavaliselt 24 tunni jooksul. Sellele peaks järgnema kuue kuu jooksul alates menetluse algatamisest tavamenetlus. Selleks et kaitsta lapse huve, osaleb menetluses pidevalt laste sotsiaalse ja õigusliku kaitse eest vastutava asutuse esindaja kui kohtumenetluseks määratud eestkostja.

3. Laps kriminaalmenetluses

a) Alla 15aastane laps kui kuriteo toimepanija

Tõehhi Vabariigis ei tohi võtta alla 15aastast last kuriteo eest vastutusele. Kui alla 15aastane laps paneb toime õigusrikkumise, mis on käsitatav kuriteona, algatatakse erikohtumenetluse seaduse (seadus nr 292/2013) alusel spetsiaalne tsiviilkohtumenetlus, mitte kriminaalmenetluse seadustiku (seaduse nr 141/1961) kohane kriminaalmenetlus. Alla 15aastaste lastega seotud asjade suhtes kohaldatavad erieeskirjad on sätestatud alaealiste üle õigusemõistmise seaduses (seadus nr 2018/2003).

Alla 15aastaseid lapsi puudutavaid asju menetlevad noortekohtud (spetsialiseerunud kohtunikud tavakohtutes). Spetsialiseerunud kohtunikud saavad väljaõpet, et omandada üksikasjalikke teadmisi nende menetluste suhtes kohaldatavate eeskirjade ja alla 15aastaste õigusrikkujate suhtes rakendatava lähenemisviisi kohta. Ka prokurörid ja õiguskaitseametnikud peavad olema läbinud noortega ümberkäimise alase eriväljaõppe.

Menetlus algatatakse prokuratuuri taotlusel või kohtu omal algatusel. Lisaks lapsele osaleb menetluses laste sotsiaalse ja õigusliku kaitse eest vastutava asutuse esindaja, lapse seaduslik esindaja või eestkostja, isik, kelle hoolduse või eestkoste alla laps on usaldatud, ning muud isikud, kelle õiguste ja kohustuste üle menetluse käigus otsustatakse. Kui menetluse algatamise taotluse on esitanud prokuratuur (st kui kohus ei algatanud menetlust omal algatusel), osaleb menetluses ka prokuratuur. Lapsel peab olema menetluses advokaadist eestkostja.

Kui alla 15aastane laps paneb toime õigusrikkumise, mis on käsitatav kuriteona, võtab noortekohus vajalikke parandusmeetmeid. Kohus võib kehtestada lapsele kasvatusliku iseloomuga kohustuse (nt hüvitada (oma võimaluste piires) tekitatud kahju, teha vabal ajal ja tasuta üldkasulikke tööd), kasvatusliku iseloomuga piirangu (nt keeld kohtuda teatavate isikutega, külastada teatavaid kohti, osaleda hasartmängudes või tarvitada

sõltuvust tekitavaid aineid), anda manitsuse koos hoiatusega, suunata lapse osalema kasvatuslikus eestkostekeskuses teraapia-, psühholoogia- või muus asjakohases kasvatusliku iseloomuga programmis, paigutada lapse kriminaalhooldusametniku järelevalve alla või kaitse eesmärgil hoolekande- või raviautusse. Kohus võib otsustada meetmeid mitte kehtestada, kui kohtuasjast endast piisab, et anda lapsele õppetund ja hoida ära tema mis tahes ebaseaduslik tegevus tulevikus.

Alla 15aastaseid lapsi puudutavaid asju arutatakse kinnistel istungitel, välja arvatud juhul, kui noortekohus otsustab teisiti. Menetluses pannakse rõhku lapse eraelu puutumatus kaitsele. Kui kohtuotsus on muutunud lõplikuks, võib menetluse tulemuse avalikustada avalik-õiguslikus meedias (nimetamata lapse ja teiste osaliste nimesid).

b) Üle 15aastane laps kui kuriteo toimepanija

Alaealiste üle õigusemõistmise seadusega on reguleeritud ka selliste asjade menetlemine, mis on seotud alaealistega. Alaealine on isik, kes on saanud ajaks, mil ta paneb toime kuriteo (mida alaealiste puhul nimetatakse õigusrikkumiseks (*provinění*)), 15aastaseks, kuid ei ole veel 18aastane. Alaealise saab võtta kriminaalvastutusele, kuid üksnes juhul, kui tema intellektuaalne ja moraalne küpsus kuriteo toimepaneku ajal võimaldasid tal mõista oma tegevuse ebaseaduslikkust ja omada oma tegude üle kontrolli.

Alaealisel peab olema advokaat alates hetkest, mil tema suhtes võetakse alaealiste üle õigusemõistmise seaduses või kriminaalmenetluse seadustikus ette nähtud meetmeid (sh kiireloomulisi või ühekordseid meetmeid), välja arvatud juhul, kui ei ole võimalik selliste meetmete rakendamist edasi lükata ja advokaati sellest teavitada.

Alaealisi puudutavaid asju menetlevad noortekohtud (spetsialiseerunud kohtunikud tavakohtutes). Alaealiste üle õigusemõistmise seaduse kohaselt võib noortekohus kehtestada alaealiste suhtes selliseid meetmeid nagu

- kasvatusliku iseloomuga meetmed (kriminaalhooldusametniku järelevalve, kriminaalhoolduse programm, kasvatusliku iseloomuga kohustused ja piirangud ning manitsus koos hoiatusega);
- kaitsemeetmed (kaitsev ravi, turvaline ennetav kinnipidamine, esemete arestimine, varast teatava osa arestimine ja kaitse eesmärgil hoolekandeaustusse paigutamine);
- karistusmeetmed (üldkasulik töö, finantsmeetmed, tingimisi edasi lükatud finantsmeetmed, konfiskeerimine, teatava tegevuse keeld, loomade pidamise ja aretamise keeld, väljasaatmine, koduarest, spordi-, kultuuri- ja muudel seltskondlikel üritustel osalemise keeld, tingimisi edasi lükatud vabadusekaotuslik karistus (tingimisi karistus katseajaga), tingimisi edasi lükatud vabadusekaotuslik karistus koos järelevalvega, tingimusteta vabadusekaotuslik karistus).

Meetmete kehtestamisel tuleb arvesse võtta alaealise õigusrikkuja isiksust, vanust, intellektuaalset ja moraalselt küpsust ja tervislikku seisundit, samuti isiklikku, perekondlikku ja sotsiaalset olukorda, ning meetmed peavad olema proportsionaalsed toime pandud teo iseloomu ja raskusega.

Alaealise puhul tuleb menetlus läbi viia nii, et see ei kahjusta tema psüühikat ega sea - ta vanust silmas pidades - ohtu tema emotsionaalset ja sotsiaalset arengut. Alaealiste üle õigusemõistmise seaduse kohaselt kaasatud asutused teevad koostööd laste sotsiaalse ja õigusliku kaitse eest vastutava pädeva asutusega ning kriminaalhooldus- ja vahendustalitusega. Selle seaduse kohaselt kaasatud asutused on alati kohustatud teavitama alaealist eakohasel viisil tema õigustest ja andma talle kõik võimalused neid õigusi kasutada.

Alaealise seaduslikul esindajal või eestkostjal on õigus alaealist esindada, eelkõige valida talle kaitsja, teha alaealise nimel ettepanekuid ning esitada tema nimel taotlusi ja parandusmeetmeid. Samuti on seaduslikul esindajal õigus osaleda toimingutes, milles võib osaleda nimetatud seaduse kohaselt alaealine. Alaealise huvides võib seaduslik esindaja või eestkostja teostada kõnealuseid õigusi ka nooruki tahte vastaselt. Alaealise seaduslikul esindajal või eestkostjal on lisaks õigus esitada küsitletavatele isikutele küsimusi, tutvuda toimikutega (v.a hääletusprotokoll ja salajaste tunnistajate isikuandmed), teha neist väljavõtteid ja märkmeid ning teha toimikutest või nende osadest omal kulul koopiaid.

Menetluses pannakse rõhku alaealise isikuandmete kaitsele; eelkõige ei tohi seadusest tuleneva alusega avalikustada teavet, mille põhjal võidakse kindlaks teha alaealise isik. Kõik kaasatud ametiasutuste esindajad (politseiametnikud, prokurörid, kohtunikud, kriminaalhooldus- ja vahendustalituse ametnikud ning sotsiaaltöötajad) peavad olema läbinud noortega ümberkäimise alase eriväljaõppe. Põhimõtteliselt viiakse

menetlus läbi kinnisel istungil.

c) Laps kui kannatanu (kuriteoohver)

Õigusaktides tehakse vahet kannatanul ja kuriteoohvril. Kriminaalmenetluse seadustikus on kannatanu määratletud kui isik, kellele on tekitatud kuriteoga kehavigastusi, varalist või mittevarest kahju või kelle arvelt on õigusrikkuja kuriteo toimepanekuga kasu saanud. Kannatanul on mitmesugused õigused, sealhulgas õigus esitada lisatõendeid, tutvuda toimikutega, osaleda põhikohtuistungil ja esitada enne menetluse lõpetamist kohtuasjas märkusi. Kannatanuks võib olla nii füüsiline kui ka juriidiline isik.

Alates 2013. aastast on Tšehhi Vabariigis kohaldatud kuriteoohvrite suhtes eriõigusakti (kuriteoohvrite seadus nr 45/2013), milles lisaks kannatanu õigustele rõhutatakse vajadust rakendada kuriteoohvrite puhul eriti ettevaatlikku lähenemisviisi ja antakse kuriteoohvritele hulk õigusi, et aidata leevendada kuritegude mõju ohvrite elule. Selles seaduses peetakse ohvri all silmas füüsilist isikut, kellele on tekitatud (või oleks tekitatud) kuriteoga kehavigastusi, varalist või mittevarest kahju või kelle arvelt on (oleks) õigusrikkuja kuriteo toimepanekuga kasu saanud. Ohvrite eriõigused hõlmavad eelkõige eritoetust, õigust teabele, kaitset otsese ohu eest, eraelu puutumatuse kaitset, kaitset teisese kahju eest ja rahalist abi. Ohvril on õigus ka sellele, et tema kõrval on kriminaalmenetluses meetmete võtmise ajal konfidentsiaalne nõustaja. Konfidentsiaalne nõustaja on isik, kelle ohver valib ise, et saada psühholoogilist tuge.

Kõnealuse eriõigusakti kohaselt käsitatakse alla 18aastaseid isikuid eriti kaitsetute ohvritena ja seetõttu on neile antud lisaks kannatanu staatusele kriminaalmenetluses ja ohvrite õigustele hulk muid õigusi. Eriti kaitsetute ohvrite õiguste hulka kuulub õigus saada tasuta abi. Põhimõtteliselt tuleb rahuldada eriti kaitsetu ohvri soov vältida kokkupuutumist õigusrikkujaga ja soov, et teda küsitleks kohtueelses menetluses samast soost või vastassoost isik. Kohtueelses menetluses küsitleb kaitsetut ohvrit väljaõppe saanud isik selleks rajatud või kohandatud ruumides. Kui ohver on laps, on küsitlejaks alati vastava väljaõppe saanud isik, välja arvatud juhul, kui tegutseda tuleb kiiresti ja sellist isikut ei ole võimalik leida (laste küsitlemise kohta vt allpool).

d) Laps kui kuriteo tunnistaja

Õigusaktidega on ette nähtud erandid, mida kohaldatakse kuriteo tunnistajaks olnud alla 18aastaste isikute küsitlemisel. Küsitletavat last tuleb teavitada tema õigusest keelduda ütluste andmisest ning tema kohustusest rääkida tõtt ja mitte midagi varjata. Samal ajal tuleb last teavitada valeütluste andmise tagajärgedest. Alla 15aastast last neist tagajärgedest ei teavitata, kuna teda ei tohi võtta kriminaalvastutusele. See teave tuleb esitada eakohasel ning lapse intellektuaalset ja moraalselt küpsust arvestaval viisil. On selge, et lapse küsitlemisel tuleb arvesse võtta lapse vanust ja intellektuaalset taset.

Kui last küsitletakse seoses asjaoludega, mille meenutamine võib lapse vanust silmas pidades avaldada ebasoodsat mõju lapse psühholoogilisele ja kõlbelisele arengule, tuleb küsitlemine läbi viia eriti hoolikalt ja selle sisu tuleb käsitleda nii, et küsitlemist ei oleks vaja edasises menetluses korrata.

Küsitlemisele kutsutakse laste sotsiaalse ja õigusliku kaitse eest vastutava asutuse esindaja või mis tahes muu isik, kellel on kogemusi noorte kasvatamise valdkonnas ja kellest võib olla abi selle tagamisel, et last küsitletakse ettevaatlikult. Küsitlemisele võib kutsuda ka lapse vanemad, kui nende kohalolek võib kaasa aidata küsitlemise ettevaatlikule läbiviimisele.

Tavaliselt küsitletakse last spetsiaalses küsitlusruumis, kus peaks tekkima sõbralik ja kodune õhkkond ning seetõttu olema lihtsam luua lapsega kontakti. Küsitlejaks on eriväljaõppe saanud politseiametnik. Alla 18aastasele lapsele võib küsimusi esitada ainult politseiasutuse kaudu, et laps oleks kaitstud eriväljaõppeta isikute sobimatute küsimuste eest.

Edasises menetluses võib last uuesti küsitleda ainult vajaduse korral. Kohtu otsusel võib kohtumenetluses tõendite esitamiseks lugeda ette küsitlemise protokoll või mängida ette küsitlemise video- või helisalvestise.

Alla 18aastaste isikute puhul rõhutatakse õigusaktides ka isikuandmete ja eraelu puutumatuse kaitset. Kriminaalmenetluse seadustikus on sätestatud, et keegi ei tohi mingil viisil avalikustada kuriteo kohta teavet, mis võimaldab kindlaks teha alla 18aastase kannatanu (ohvri) isiku. Samuti on keelatud avalikustada pilte, video- ja helisalvestisi ning muud teavet kohtumenetluse käigu või avaliku istungi kohta, mis võimaldaks kannatanu (ohvri) isiku kindlaks teha. Lõpliku kohtuotsuse avalikustamisel avalik-õiguslikus meedias ei tohi ära

märkida kannatanu ees- ja perekonnanime ega elukoha aadressi. Võttes arvesse kannatanu isikut ning toimepandud kuriteo iseloomu, võib kolleegiumi esimees otsustada kehtestada lõpliku süüdimõistva kohtuotsuse avaldamisele lisapiirangud, et tagada kannatanu huvide asjakohane kaitse. Nende piirangute rikkumise eest võetakse vastutusele.

4. Lapsendamine

Lapsendamist eristab teistest vanemluse vormidest kellegi teise lapse tunnistamine enda omana. Lapsendamine saab toimuda üksnes kohtuotsuse alusel.

Tsiviilseadustikus (seadus nr 89/2012) on sätestatud järgmised lapsendamise tingimused:

- lapsendamine ei ole võimalik otsejoones veresugulaste ja õdede-vendade vahel (v.a asendusemadus);
- lapsendaja ja lapsendatava vahel peab olema asjakohane vanusevahe (tavaliselt vähemalt 16 aastat);
- vajalik on lapse (kui laps on üle 12aastane) või eestkostja nõusolek;
- lubatud on lapsendada alaealist, kes ei ole omandanud täielikku õigus- ja teovõimet;
- vanemad peavad olema kinnitanud kohtule isiklikult oma nõusolekut. Nõusoleku võib tagasi võtta kolme kuu jooksul alates selle andmise päevast (teatavatel juhtudel ka hiljem). Vanema nõusolekut ei ole vaja, kui tema asukoht ei ole teada, kui on täidetud tingimused tema õigus- ja teovõime piiramiseks, kui ta ei näita üles huvi lapse vastu või kui kohus on temalt vanema õigused ja kohustused (sh õiguse anda nõusolek lapse lapsendamiseks) ära võtnud;
- enne lapsendamist, kuid mitte varem kui kolm kuud pärast päeva, mil vanem nõustus lapsendamisega, võib kohus anda oma otsusega lapse hooldusõiguse üle lapsendajale. Kohus teeb selle otsuse, olles uurinud lapse ja lapsendaja vastastikust sobivust;
- enne lapsendamise kohta otsuse tegemist peab kohus lisaks eespool nimetatule veenduma, et lapsendaja ja lapsendatava vahel on vanema ja lapse suhe või vähemalt on olemas alus selle suhte tekkimiseks; lapsendamisel tuleb austada lapse õigusi.

Lapsendamisel on järgmised tagajärjed:

- varasem seos lapse ja tema bioloogilise perekonna vahel kaob; selle asemel tekib lapsendatul seos lapsendaja ja tema sugulastega. Vastavalt kohtu otsusele lapsendamise kohta kantakse lapsendaja andmed perekonnaseisuaktidesse;
- lapsendatu saab lapsendaja(te) lapse staatuse. Lapsendatul ja lapsendaja(te)l on samad õigused ja kohustused kui õigused ja kohustused põlvnemissuhte korral;
- perekonnanime muutumise tulemusel võib lapsendatul olla mitmeosaline perekonnanimi.

Viimati uuendatud: 22/05/2024

Käesoleva veebilehe asjaomaseid keeleversioone haldavad asjaomased liikmesriigid. Tõlked on teostanud Euroopa Komisjoni teenistused. Originaali tehtavad võimalikud muudatused asjaomase riikliku ametiasutuse poolt ei pruugi kajastuda tõlkeversioonides. Euroopa Komisjon ei võta vastutust selles dokumendis sisalduva ega viidatud teabe ega andmete eest. Palun lugege õiguslikku teadaannet lehekülje eest vastutava liikmesriigi autoriõiguste kohta.